

РЕЦЕНЗІЯ

кандидата юридичних наук, старшого дослідника

Калініної Аліни Владиславівни

на дисертацію Полях Євгенії Володимирівни

на тему:

**«Кримінологічна характеристика та запобігання порушенню
недоторканності приватного життя»,**

подану у разову спеціалізовану вчену раду

**Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України на здобуття ступеня
доктора філософії зі спеціальності 081 «Право»**

Подана на розгляд разової вченої ради дисертація Є. В. Полях та публікації за темою її роботи свідчать про проведене на належному методологічному рівні кримінологічне дослідження актуальної і важливої для правозастосовної і правоохоронної діяльності проблеми. Теоретичні положення, висновки і пропозиції здобувачки, винесені на захист, характеризуються достатнім рівнем обґрунтованості та елементами наукової новизни. У результаті ознайомлення із дисертаційною роботою та публікаціями за її темою, можна зробити висновок про досягнення її авторкою поставленої мети та виконання дослідницьких завдань. Цей загальний висновок підтверджується відповідно до основних критеріїв, що покладаються в основу оцінки дисертації на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 «Право».

Ступінь актуальності обраної теми. Недоторканність приватного життя – категорія, до якої в українському суспільстві особлива рефлексія. Адже частина нашого соціуму (старше покоління) формувалася в умовах адміністративно-командної системи, а частина (молодь і діти) – вже в еру розвиненої діджиталізації. Відповідно і розуміння всієї глибини права на недоторканність приватного життя значно різниться між різними поколіннями українців, оскільки воно залежить не лише від особи, а й від політичних умов формування суспільства.

В Основному Законі держави у статті 32 закріплено, що: «Ніхто не

може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією, а також не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини». Проте фактичний баланс між правом на недоторканність приватного життя та державою в Україні поки що досягається із певними недоліками. Зокрема, із все більшою активізацією проєкту «Держава у смартфоні», який наразі реалізується, виникає низка загроз для збереження приватності життя громадян, в першу чергу у цифровому вимірі. Адже за останні роки створено та впроваджено в практичну діяльність чимало реєстрів у різних сферах, в яких зберігаються персональні дані громадян. Тому завдання щодо забезпечення оптимального співвідношення між комфортом громадян, їх доступом до багатьох послуг (в першу чергу адміністративних) та захистом персональних даних є постійним для правоохоронних органів держави.

У міжнародній та зарубіжній практиці право на приватність – давнішня і добре розвинена категорія, прогресивний досвід щодо захисту якого був би доцільним і для запозичення в Україні.

В умовах повномасштабної російської збройної агресії питання захисту прав людини стає з кожним днем актуальним як ніколи. Адже саме до цінностей цивілізованого світу тяжіє багаторічна робота українських правозахисників, юристів, науковців, практиків. Тому кримінологічне дослідження Євгенії Володимирівни Полях – один із індикаторів нашої усвідомленої європейської державності. Отже, тема наукової роботи є актуальною, отримані авторкою результати, а головне – їх впровадження в практичну діяльність, стануть новим свідомим кроком до розбудови правового суспільства в Україні.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Дисертація підготована на виконання § 6 Національної стратегії

у сфері прав людини, затвердженої Указом Президента України від 24 березня 2021 р. № 119/2021; п. п. 51, 52 Стратегії національної безпеки України «Безпека людини – безпека країни», затвердженої Указом Президента України від 14 вересня 2020 р. № 392/2020; цілей С.3, К.1, К.2, К.3, В.1 Стратегії кібербезпеки України «Безпечний кіберпростір – запорука успішного розвитку країни», затвердженої Указом Президента України від 26 серпня 2021 р. № 447/2021.

Дисертаційна робота узгоджується із положеннями Стратегії розвитку НДІ ВПЗ ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України на 2021–2025 рр., затвердженої протоколом вченої ради Інституту від 24 березня 2021 р. № 3, Стратегії розвитку НАПрН України на 2021–2025 рр., затвердженої постановою загальних зборів НАПрН України від 26 березня 2021 р. № 12–21, а також завданнями, викладеними у Концепції розвитку кримінологічної науки в Україні на початку ХХІ ст., схваленої Координаційним бюро з проблем кримінології НАПрН України у 2002 р.

Тема дисертації затверджена вченою радою НДІ ВПЗ ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України (протокол № 14/2 від 29 грудня 2020 р.).

Новизна представлених теоретичних та/або експериментальних результатів проведених здобувачем досліджень, повнота викладу в опублікованих працях. У результаті проведеного Є. В. Полях наукового дослідження авторці вдалося досягнути поставленої мети, а саме – провести поглиблений кримінологічний аналіз порушень недоторканності приватного життя та розробити на підставі нього стратегічні напрями запобігання останнім. У дисертації наявні положення, які мають важливе теоретичне та практичне значення, є особистими здобутками авторки, що мають ознаки наукової новизни.

Одним із головних здобутків дисертантки є здійснене вперше в Україні кримінологічної характеристики порушень недоторканності приватного життя в Україні за 2015–2023 рр.. Авторкою на підставі репрезентативних статистичних даних Офісу Генерального прокурора

визначено, що їх рівень у середньому складає 258 зареєстрованих кримінальних правопорушень на рік, а відсоток у загальній структурі правопорушень проти приватності (загальна та найбільш поширені спеціальні норми) – близько 12%.

Важливим елементом і головним результатом наукового дослідження Є. В. Полях є розроблення нею стратегічних напрямів запобігання порушенням недоторканності приватного життя та заходів, що складають змістовне наповнення кожного з таких напрямів. Зокрема, серед таких напрямів здобувачка виокремлює:

- 1) протидію пов'язаній з порушенням приватності кіберзлочинності;
- 2) удосконалення національного законодавства, що регулює суспільні відносини у сфері захисту і обробки персональних даних;
- 3) удосконалення діяльності органів кримінальної юстиції у сфері забезпечення недоторканності приватного життя;
- 4) підвищення етичних стандартів представників окремих професій та підвищення їх загальної компетентності в сфері приватності;
- 5) підвищення рівня обізнаності громадян про право на приватне життя, його недоторканність, складові, можливі посягання, способи запобігання та захисту від останніх.

Також серед положень наукової новизни дисертації необхідно підкреслити удосконалене Є. В. Полях уявлення про структуру детермінаційного комплексу порушень недоторканності приватного життя. Так, у роботі вирізняє чинники, що пов'язані з цифровізацією суспільних відносин; чинники, що пов'язані з недостатнім захистом інформації; чинники, що пов'язані з роботою правоохоронних органів, а також соціально-економічні, соціально-політичні (правові), соціально-культурні та віктимологічні чинники.

Ще одним важливим науковим здобутком можна визначити удосконалення Є. В. Полях положення про сучасні способи посягання на недоторканність приватного життя, іакі, як: фішинг; хакінг; перевищення

службових повноважень чи зловживання ними; використання технічних засобів як аудіо-, відео, фотофіксації, так і для поширення інформації.

У дисертації авторка також надала подальшого розвитку низці доктринальних положень, наприклад, обґрунтувала певні положення про категорію приватність (зокрема, щодо практичної неможливості наведення єдиної сталої дефініції поняття), а також довела вичерпність переліку аспектів фізичної та моральної недоторканності, що його складають; розвинула теоретичні напрацювання щодо встановлення меж приватності індивіда та дуальної природи досліджуваного явища, а також положення про інші істотні ознаки досліджуваного права та ін.

Наукова обґрунтованість отриманих результатів, наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, підтверджується ґрунтовною теоретичною, нормативно-правовою та емпіричною базами дослідження. Так, теоретична частина роботи складається з наукових праць українських і зарубіжних учених у галузі філософії, теорії держави і права, конституційного права, цивільного права, адміністративного права, публічного управління та адміністрування, кримінального права, кримінології, правової статистики, соціології, психології, ІТ-права, кібербезпеки та ін. Широко представлена й нормативно-правова основа дослідження, якою стали акти міжнародного права, зарубіжного та вітчизняного законодавства, зокрема, Загальна декларація прав людини (1948 р.), Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (1950 р.), Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (1966 р.), Конвенція про права дитини (1989 р.), Хартія основних прав ЄС (2000 р.), Директива ОЕСР «Про базові принципи захисту недоторканності приватного життя і транскордонних потоків персональних даних» (1980 р.), Конвенція РЄ про захист фізичних осіб при автоматизованій обробці персональних даних ETS № 108 (Конвенція № 108, 1981 р.), Загальний регламент про захист даних (GDPR, 2016 р.), Американська конвенція про права людини (1969 р.), закони про захист

персональних даних/приватної інформації ФРН, Великої Британії та Японії тощо, а також Конституція України, ЦК України, КУпАП, КК України, Закони України «Про захист персональних даних», «Про доступ до публічної інформації», «Про інформацію», закони про Державний бюджет 2020–2023 рр., інші закони та підзаконні нормативно-правові акти чинного законодавства України (загальна кількість опрацьованих джерел – 345 джерел).

Емпіричною основою роботи є статистичні дані Офісу Генерального прокурора про зареєстровані (обліковані) в Україні кримінальні правопорушення проти приватності за 2015–2023 рр.; статистичні дані обласних прокуратур про зареєстровані (обліковані) в Україні кримінальні правопорушення проти приватності за 2015–2023 рр.; дані статистичної звітності судової влади України за 2015–2023 рр. щодо осіб, які були засуджені за кримінальні правопорушення проти приватності; дані ЄДРСР щодо ухвалених судом рішень із кримінальних проваджень за фактами вчинення кримінальних правопорушень проти приватності (вивчено 105 судових рішень); дані Державної служби статистики України; результати проведених авторкою шляхом анкетування двох опитувань з проблем порушення недоторканності приватного життя окремо серед працівників правоохоронних органів та суддів (4730 респондентів), а також населення України (1152 респонденти).

Таким чином, ознайомлення із теоретичною та емпіричною частинами дослідження свідчить про те, що отримані Є. В. Полях наукові положення, висновки і рекомендації мають достатній ступінь наукової обґрунтованості та є достовірними.

Рівень виконання поставленого наукового завдання, оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності. Положення, висновки та рекомендації, сформульовані в дисертації Є. В. Полях, що виносяться на захист, отримані за допомогою правильно обраного в процесі її підготовки наукового і методологічного інструментарію. Проведення наукового

дослідження здійснювалася за допомогою збалансованого використання загальнонаукових і спеціальних методів. Так, здобувачка використала головні філософські категорії, принципи та прийоми теорії пізнання, закони і категорії діалектики, а також вчення про соціальний детермінізм. Діалектичні метод стали основою для пізнання кримінологічної природи порушень приватності, зокрема й порушення недоторканності приватного життя, з'ясування тенденцій її розвитку, розкритті детермінації, розробленні заходів запобігання.

Під час написання дисертації авторкою також активно використовувалися конкретно-соціологічні, статистичні методи пізнання та метод спостереження, результатом чого стало формування емпіричного підґрунтя роботи. Оперуючи конкретно-соціологічними методами (опитування, вивчення документів, контент-аналіз публікацій в ЗМІ та повідомлень в мережі Інтернет) здобувачка здійснила кримінологічну характеристику кримінальних правопорушень за статтею 182 КК України, визначено рівень їх латентності, встановлено особливості віктимної поведінки жертв досліджуваних кримінальних правопорушень, надано рекомендації щодо напрямів і заходів запобігання таким кримінальним правопорушенням (підрозділи 2.1, 2.2, 2.3, 2.4, 3.2, 3.3). Статистичні методи пізнання (зведення і групування, статистичного аналізу, табличний та графічний методи, метод обрахування абсолютних і відносних величин) використовувалися під час узагальнення і опрацювання результатів анкетувань, статистичної інформації правоохоронних та судових органів, а також при дослідженні кримінальних справ (кримінальних проваджень), обробки й аналізі його результатів (підрозділи 2.1, 2.2, 2.3, 2.4, 3.2, 3.3). Метод спостереження застосовувався для найбільш адекватного відтворення емпіричного факту як наукового аргументу для підтвердження чи спростування припущень про рівень латентності, його причини, роль віктимної поведінки жертви у механізмі спричинення порушень приватності тощо (підрозділи 2.2, 2.3, 2.4, 3.3).

Також у роботі використані: методи висунення наукових гіпотез, індукції та дедукції (підрозділи 2.3, 2.4); порівняльно-правовий (підрозділи 1.1, 1.2, 2.1, 3.1); доктринальний (усі підрозділи дослідження); системно-структурний (підрозділи 1.1, 1.2, 2.1, 2.4, 3.2, 3.3); історико-правовий (підрозділи 1.1, 1.3, 3.1); логіко-семантичний та логіко-догматичний (усі підрозділи дослідження) методи наукового пізнання.

На окрему увагу заслуговує той факт, що методологічним засадам дослідження недоторканності приватного життя присвячено окремий підрозділ роботи із розгорнутим описом процесу використання кожного з описаних методів.

Теоретичне і практичне значення результатів дослідження.

Сформульовані у дисертації теоретичні положення, висновки та рекомендації можуть бути використані:

- у науково-дослідній сфері – як теоретична основа для подальшого розроблення заходів запобігання та протидії як порушенням недоторканності приватного життя зокрема, так і порушенням приватності загалом;

- у правотворчій діяльності – з метою вдосконалення та розвитку законодавчого забезпечення державної політики у сфері протидії злочинності;

- у правозастосовній сфері – задля підвищення ефективності запобіжної діяльності органів загальної та спеціальної компетенції;

- у навчальному процесі – як основа для підготовки відповідних розділів до підручників і навчально-практичних посібників із дисциплін «Кримінологія», «Запобігання злочинності», «Віктимологія», «Кібербезпека», а також у науковій діяльності студентів і аспірантів.

Оцінка змісту дисертації, її завершеності в цілому. Наукова робота Є. В. Полях складається з анотації, вступу, трьох розділів, що містять одинадцять підрозділів, висновків, списку використаних джерел (345 найменувань) і чотирьох додатків на 14 сторінках. Загальний обсяг

дисертації становить 266 сторінок, з яких основний текст – 200 сторінок. Представлений у роботі матеріал побудований логічно і послідовно. Дисертацію оформлено відповідно до встановлених МОН України вимог, викладено літературною мовою, науковим стилем.

Рекомендації щодо подальшого використання результатів дисертації в практиці. Представлені Є. В. Полях пропозиції, висновки та рекомендації мають цінність як для теорії запобігання кримінальним правопорушенням (в частині дослідження кримінальних правопорушень проти недоторканності приватного життя), так і для практики застосування кримінологічного запобігання.

Дискусійні положення дисертації. Позитивно оцінюючи дисертацію Є. В. Полях, необхідно зазначити і про деякі суперечливі або дискусійні положення, які потребують додаткової аргументації чи пояснень здобувачкою під час публічного захисту.

1. Глибокий теоретичний аналіз ступеня наукового розроблення проблеми порушення недоторканності приватного життя, проведений авторкою у параграфі 1.3, складає ґрунтовну теоретичну основу її дослідження. Однак по суті, не зважаючи на досконалий аналіз наукових робіт, цей елемент свого дослідження дисертантка звузила до огляду та аналізу лише наукових праць із відповідної тематики. Хотілося б звернути увагу Є. В. Полях на існуючий вже певний час в кримінологічних дослідженнях підхід до вказаного етапу дослідження, який є більш широким за своїм змістом. Такий підхід у своїх роботах використовували, зокрема, послідовники наукової школи В. Голіни – д.ю.н., проф., члена-кореспондента НАПрН України, – В. Батиргарєєва, А. Калініна, С. Шрамко, М. Маршуба, Р. Григор'єв, А. Байдалінова, Б. Пазій, Ю. Тарасенко та ін. Перевага цього підходу до огляду стану та перспектив наукового дослідження полягає в елементах його теоретичного конструкту, який можна визначити як орієнтир для розроблення наукової проблеми: а) формування понятійного апарату; б) міждисциплінарний характер

пізнання та запозичення певних напрацювань з інших дисциплін; в) урахування попередніх досліджень як вітчизняної, так і зарубіжної науки; г) наявність проблемних аспектів, пізнання складної природи яких робить необхідним подальший науковий пошук; д) забезпечення відповідної обґрунтованості теоретичних висновків та їх перевірка достатніми емпіричними дослідженнями відповідної якості¹. Під час публічного захисту дисертації хотілося б почути думку дисертантки щодо переваг та недоліків кожного (і застосованого нею, і запропонованого в інших кримінологічних дослідженнях) з названих підходів.

2. На с. 131 дисертації авторка пропонує власний підхід до групування криміногенних чинників детермінації порушень приватності. Наведені нею групи чинників (чинники, що пов'язані з цифровізацією суспільних відносин; чинники, що пов'язані з недостатнім захистом інформації; чинники, що пов'язані з роботою правоохоронних органів, а також соціально-економічні, соціально-політичні (правові), соціально-культурні та віктимологічні чинники) цілком відбивають складний процес детермінації вказаних порушень, однак зважаючи на те, що говориться про метод групування, бажано було б все ж таки виокремити критерій такого групування (окрім того, що всі вони належать до криміногенних чинників).

3. На с. 174 авторка робить заувагу, що «розроблення стратегічних напрямів, а у подальшому й власне заходів індивідуального запобігання вказаним суспільно-небезпечним діянням є неможливим». Проте одним із значних, на мою думку, здобутків проведеного дослідження є

¹ Див. : Калініна А. В., Шрамко С. С. Наукове розроблення проблеми запобігання автотранспортній злочинності: стан та перспективи. *Альманах наукових праць фахівців Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України за результатами досліджень у 2022 р.* / редкол.: В. С. Батиргарєєва, В. І. Борисов, Д. П. Євтєєва та ін. ; НДІ вивч. проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України. Харків : Право, 2022. С. 18. URL : https://ivpz.kh.ua/wp-content/uploads/2023/10/%D0%90%D0%BB%D1%8C%D0%BC%D0%B0%D0%BD%D0%B0%D1%85-%D0%BD%D0%B0%D1%83%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%85-%D0%BF%D1%80%D0%B0%D1%86%D1%8C-%D1%84%D0%B0%D1%85%D1%96%D0%B2%D1%86%D1%96%D0%B2-%D0%9D%D0%94%D0%86-%D0%92%D0%9F%D0%97_2022.pdf (дата звернення: 01.08.2024); Голіна В. В., Маршуба М. О. Кримінологічна характеристика особи неповнолітнього корисно-насильницького злочинця в Україні: монографія. Харків : Право, 2014. С. 84. та ін.

запропонована авторкою класифікація осіб, які вчиняють кримінальне правопорушення за статтею 182 КК України (с. 104-106). Таку класифікацію можна було використати як основу саме для цього рівня запобігання, оскільки фактично вона не використана дисертанткою у межах розроблення заходів запобігання порушенням приватності на інших рівнях.

4. Розглядаючи запобігання порушенням приватності на с. 174-175 дисертаційної роботи авторка зазначає, що загальносоціальні заходи запобігання є сталими як «для кожного окремого кримінологічного дослідження, так і доктрини запобігання в цілому», не наводячи навіть коротку інформацію про таке запобігання правопорушенням проти приватності. Під час публічного захисту дисертації все ж цікаво було б обговорити з дисертанткою хоча б «базовий набір» таких заходів щодо її предмета дослідження.

Відсутність порушень академічної доброчесності. Фактів порушення академічної доброчесності під час ознайомлення з рукописом дисертаційної роботи та науковими публікаціями здобувачки не виявлено. Дисертація Є. В. Полях є оригінальною, самостійно виконаною науковою працею.

Висновок про відповідність дисертації встановленим вимогам.

1. Дисертаційна робота Полях Євгенії Володимирівни на тему «Кримінологічна характеристика та запобігання порушенню недоторканності приватного життя», подана на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 Право, є цілісним, завершеним науковим дослідженням, в якому здійснено кримінологічне дослідження кримінальних правопорушень проти недоторканності приватного життя, розроблено нові і конкретизовано існуючі заходи спеціально-кримінологічного та віктимологічного запобігання.

2. Дисертація Полях Євгенії Володимирівни на тему «Кримінологічна характеристика та запобігання порушенню недоторканності приватного

життя» за актуальністю, ступенем новизни, обґрунтованістю та достовірністю, науковою і практичною значущістю отриманих результатів, повнотою їх викладення в опублікованих дисертанткою наукових працях, а також за оформленням відповідає вимогам, встановленим для здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 Право та вимогам «Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах)», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 серпня 2016 р. № 261, наказу МОН України № 40 від 12.01.2017 р. «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» і «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44, а її авторка – Полях Євгенія Володимирівна – заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 08 Право за спеціальністю 081 «Право».

Рецензент –

Старший науковий співробітник
 відділу кримінологічних досліджень
 Науково-дослідного інституту вивчення
 проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса
 НАПрН України,
 кандидат юридичних наук,
 старший дослідник

Аліна КАЛІНІНА

